

Hedonizem

Avtor: Antonija Verovnik

TEMA: Hedonizem

OBLIKE DELA: Frontalna, skupinsko delo

METODE: Razlaga, pogovor

CILJI: Seznanitev s hedonizmom in utilitarizmom, oblikovanje argumentov za in proti hedonistični poziciji; kako to temo obravnavati z otroki

1. Uvod

1. Za začetek nekaj misli na temo užitek:

Bentham: O tem, kaj je pravično, se vedno prerekamo, toda kaj je sreča, ve vsakdo, kdor ve, kaj je užitek.

Antisten: Raje bi bil nor, kot vdan nasladi.

Savater: V resnici je slab, kdor meni, da je v uživanju kaj slabega.... Človek se nikoli ne čuti tako zadovoljnega in uglasenega z življenjem, kot takrat, ko uživa.

Epikurejci: Če si za ugodja preveč prizadevamo, rodijo bolečino.

Hedonistični paradoks: bolj ko človek teži za srečo in užitkom, manj mu je obojega dano.

2. *Hedone* — užitek; tudi *hedus* — sladko (pomeni tudi zadovoljstvo, veselje, kar se doživi kot dobrodošlo, ugodno).

Hedonizem: etična smer, ki čutno ugodje, užitek, zadovoljstvo pojmuje kot motiv, cilj ali potrditev moralnega ravnanja. Je moralno-filozofski nauk o ugodju kot najvišjem dobrem in poslednjem (končnem) cilju moralnega hotenja in delovanja. Samo ugodje je smisel in "dobro na sebi". Vse drugo: delovanje, vedenje, kreposti — vrline ... je pojmovano zgolj kot

sredstvo za doseganje ugodja. Vredno je, kar predstavlja z ugodjem poudarjena doživetja. (5, 46)

Ločimo:

a) *psihološki hedonizem* (teorija motivacije): ugodje je edini ali prvenstveni motiv in cilj človeške prakse; vse človekovo delovanje stremi k ugodju in je namenjeno ugodju. (*Sclick*: ko si zastavimo doseči nek cilj, si lahko predstavljamo, da nam bo prinesel ugodje. Ta predstava ugodja je motiv mojega dejanja. Predstava o bodočem doseženem cilju je že sama kot predstava povezana z užitkom. Tudi ta, že v predstavi aktualen užitek — kot predstavljeni užitek — v določenem smislu ustvarja temelj delovanja. Lahko si zastavljamo tudi cilje, ki vsebujejo izrazita in močna neugodna stanja, npr. odločitev za odpoved čemu, žrtev, prevzem trpljenja za nekoga drugega ali za neko dobro stvar. Ni odločilno, ali si predstavljamo, da uresničitev cilja prinaša ugodja le nam, temveč je pomemben užitek ob predstavljanju doseganja cilja. Se pravi, ugodje je povezano z aktom predstave in že v tem aktu udejanjeno. Takšna so recimo dejanja, za katera nimamo nobenega veselja, pa jih zaradi zavesti dolžnosti vseeno naredimo in to z užitkom.) (5, 51-52)

b) *etični hedonizem*: (kako bi morali živeti): ugodje postavlja za najvišje dobro, iz česar sledi, da naj vsakdo stremi k temu. Kaže se v dveh variantah:

— individualni (egoistični) hedonizem (antični): posameznik ugodje dosega sam zase

— univerzalistični (družbeni) hedonizem: vsa človeška dejavnost naj bo usmerjena na čim večje dobro (srečo) čim večjega števila ljudi.

3. Antični hedonisti

Kirenaiki: Aristip (435 – 355) in njegovi nasledniki izhajajo iz izkušnje, da je ugodje zaželeno pri vseh živih bitjih. Vsa k temu težijo, neugodju pa se izogibajo. Užitek razumejo kot občutek

zadovoljstva ob zadovoljenih potrebah in željah, pri čemer ni pomembno, kaj je predmet hotenja in zadovoljstva. Pomembno je trenutno ugodje. "Samo sedanost je naša; ne brigaj se za to, kar je bilo, ne za to, kar bo. Tudi v dolžnosti javnega življenja se ne mešaj; posameznik in njegovo ugodje sta smoter in cilj sveta. Vrlina je zmožnost uživanja." (7, 78) Za Aristipa ni kvalitativnih razlik med vrstami ugodja, ker pride do stanja srečnosti, blaženosti le ob določeni moči občutka zadovoljenosti (koliko je doživeto). Sreča je v vsoti posameznih občutkov ugodja. Vrlina hedoniste zanima le glede na užitek, ne kot vrlina po sebi (Sokrat). Zahteva vrline je preverjena s tem, ali prinaša s seboj ugodje, če se po njej ravnamo. Če ugodja ne prinaša, je hedonist ne izpolnjuje, ne upošteva.

(Nasprotno trdijo kiniki: *Antisten* meni, da je vrlina v odsotnosti želje, tako ni ničesar, kar bi lahko izgubil. Vzvišenost nad potrebami, ignoriranje želje, preprosto "pasje" življenje, ne se podvreči jarmu naslade ... je vrlina. Tudi stoiki prezirajo mikavnost zunanjih dobrin, s tem se človek izogne bolečini ob njihovi izgubi. Duhovni mir je tako zavarovan; pomembno je prizadevanje za vrlino, ne za ugodje.)

Epikurejci

Epikur (341-270) razvije življenjsko modrost na osnovi izkušnje, da je ugodje nekaj dobrega, bolečina nekaj slabega. Vendar zastopa "asketsko" varianto. Največji užitek ne dosežemo skozi zadovoljevanje potreb, temveč v umaknitvi bolečini, neugodju telesa in v popolni umiritvi v območju duše. Gre za užitek miru kot posledici izogiba bolečini in strahu. Človek mora razumno tehtati svoje ravnanje, da bi dosegel trajnejše ugodje (stanje nevznemirjenosti — atarakse) in se izognil vsemu motečemu, ki ruši duševno ravnovesje. "Ni mogoče živeti ugodno življenje, če ne vemo, kaj je lepo in prav, in ne živeti lepo in prav, če ne vemo, kaj je ugodje." (5, 49) Vrline so po naravi povezane z ugodnim življenjem in ugodja polno življenje je z vrlinami neločljivo povezano. Vrline in nravstvene vrednote so to le, če so povezane z

doseganjem ugodja (Pravičnost, denimo, je vrlina zato, ker nepravično dejanje vzbuja strah pred kaznijo, ta pa onemogoča duševni mir.) Ne gre za prizadevanje za vrlino, temveč za ugodje. "Za Epikurja je vrlina v resnici samo umetnost ugodja. Toda Epikur nato nadaljuje, da številna ugodja, če si zanje brez zadržkov prizadevamo, prebudijo močne bolečine, medtem ko je bolečine včasih vredno prestat zaradi ugodij, ki jih spremljajo oziroma jim sledijo. Nadalje tako kot kiniki dokazuje, da je odsotnost bolečine večje dobro kot pozitivna ugodja ..." (2, 113)

Svoboda od intenzivnih želja je pogoj ugodja. Poleg notranje svobode je potrebna zunanja — znati živeti samozadostno, s tistim, kar imaš, moraš znati shajati; duh lahko poželenja obvladuje. Za ugodje ni potrebno bogastvo in oblast; duhovno slast je treba ceniti mnogo bolj od slasti mesa. Epikurejstvo uči "živeti skrito", zase, znati se potegniti v privatno sfero, toda ne v puščavništvo (prijatelji!). Ne uči egoizma, temveč individualizem v harmoniji prijateljstva z drugimi ljudmi. To vodi k popolni sreči. "Od vsega, kar ima filozofija nared za blaženost celega življenja, je prijateljstvo daleč največja dobrina." (1, 8)

4. Primerjava

<i>Aristip</i>	<i>Epikur</i>
dejanja (jesti, piti, zabavati se ...)	mirovanje
doživetje, vznemirjenje	mir, nevznemirjenost
izživetje strasti	osvoboditev strasti
cilj: zadovoljiti potrebe, užitek	cilj: osvoboditi se potreb, potešitev, umirjenost
vrlina: zmožnost uživanja	vrlina: samozadostnost
ugodje: vsota užitkov	ugodje: brezskrbnost, harmonija, ataraksa
užitek v dejanju	užitek po dejanju
AKTIVNI HEDONIZEM	PASIVNI HEDONIZEM

5. *Utilitarizem* (utilis, utibilis – koristen, uporaben) je nekakšna povezava med hedonizmom in evdajmonizmom. Izhaja iz podmene, da je vsak človek po svojih temeljnih težnjah in hotenjih utilitarno naravnan, vsak želi biti srečen, vsak želi živeti v urejeni in bogati družbi. Temelj in merilo moralnosti in sploh vsega zavestnega delovanja bi naj bila koristnost. Moralno vrednost človekovega ravnanja presoja po njegovi koristnosti, bodisi za posameznika bodisi za skupino ali družbo. Moralno dobro je istovetno s koristnim. (Sruk, 481)

Bentham (1748 -1832): ljudje smo narejeni tako, da smo postavljeni pod gospostvo dveh "suverenih gospodarjev", bolečine in ugodja. Prisiljeni smo na iskanje ugodja in izmikjanju bolečini. Nekaj nas privlači ali odbija glede na to, koliko ugodja ali bolečine obeta. Bistvena je kvantiteta ugodja (2,233). A misliti je treba ne le na lastno, temveč tudi na ugodje drugih. Pravo načelo koristnosti mora biti največja količina sreče za največje število ljudi. To načelo vsebuje altruizem — "etična pozicija, ki za svoje temeljno načelo in najvišje dobro razglašča srečo, uspešnost in korist soljudi, kolektiva". (6, 27) Kako od osebnega interesa preiti k družbenemu, ne pove (vplivati na človeško naravo?). Preprosto enači največjo srečo individua s srečo, ki jo prinese prizadevanje za največjo srečo največjega števila ljudi. Ponuja kriterije, ki so posamezniku v pomoč, ko presoja svoja ravnanja, s katerimi želi doseči maksimalno ugodje zase in za druge; sam je to imenoval "izračun srečnosti":

1. Jakost – kako močno je ugodje?
2. Trajanje – kako dolgo?
3. Gotovost – kako zanesljivo?
4. Bližina – kako hitro?
5. Plodnost – koliko še?
6. Čistost – v kolikšni meri brez bolečine?
7. Obseg – na koliko ljudi vpliva?

J. S. Mill (1808-1873) z načelom koristnosti poveže spoznanje, da so nekatere vrste ugodja bolj zaželene in vrednejše kot druge (vrednejše ugodje je tisto, ki mu dajejo prednost vsi ali

skoraj vsi, ki so izkusili obe, brez občutka kakršnekoli moralne odgovornosti). Vpelje kvalitativno razlikovanje med "višjimi" in "nižjimi" ugodji: "Nesporo je, da dajejo tisti, ki so enako seznanjeni z obema ugodjema in so ju zmožni pretehtati in v njiju uživati, kar največjo prednost načinu bivanja, ki zaposluje njihove višje sposobnosti.... noben pameten človek ne bi hotel biti norec, nobena izobražena oseba ne bi bila rada nevednež, nobena oseba, ki ima čustva in vest, ne bi bila sebična in nizkotna, tudi če bi bili prepričani, da je norec, butec ali podlež bolj zadovoljen z usodo, kot so oni s svojo. ... Bolje je biti nezadovoljen človek kot zadovoljen prašič, bolje je biti nezadovoljen Sokrat kot zadovoljen bedak. In če bedak ali prašič meni drugače, je to zato, ker pozna samo lastno stran vprašanja. Drugi udeleženec primerjave pozna obe." (3, 16)

Po načelu največje sreče je končni smoter, zaradi katerega so vse druge reči zaželene (naše lastno dobro ali dobro drugih), bivanje, ki je kar se da prosto bolečine in kar se da bogato z ugodjem, tako količinsko kot kakovostno. To je smoter človeškega ravnanja in merilo morale. Kadar torej lahko ocenimo posledice dejanj, moramo kot kriterij uporabiti načelo koristnosti. Vendar utilitaristi v tem niso dosledni, naslanjajo se še na druge kriterije in ne odobravajo dejanj, nad katerimi bi se običajno zgražali.

II. Vrednotenje hedonizma

Z drugimi ljudmi smo povezani v mnogih posrednih ali neposrednih odnosih, iz vseh pa oblikujemo neka spoznanja o njih. Ene spoznamo bolj, druge manj, le redke pa toliko, da bi upali trditi, da "jih poznamo". V nečem pa smo glede vseh lahko gotovi, da si namreč ne glede na položaj, starost, spol, izobrazbo, vero, ... vsakdo želi biti srečen in se izogniti trpljenju. Kako (v čem) naj najdemo srečo:

– v materialnem obilju ali odpovedovanju

- z znanjem ali z nevednostjo
- s predajanjem užitkom ali z askezo
- z izjemno aktivnostjo ali z umirjenostjo ...?

Savater (*Etika za Amadorja*) sinu razlaga, da z etiko poskušamo razumsko dognati, kako naj živimo bolje. Uživati hočemo življenje, toda ne kakršno koli, temveč *človeško* življenje. Biti človek pa temelji zlasti na druženju z drugimi človeškimi bitji, zato je noro pridobivanje stvari za ceno odnosov z ljudmi, ker v samoti zelo malo stvari ohrani svoj čar. Dobro življenje je torej življenje med človeškimi bitji, človeškost pa je odvisna od tega, kako se vedemo drug do drugega. Očlovečimo se v odnosih z drugimi (jezik, celotna kulturna stvarnost) in človečenje je vzajemen odnos, zato je uživanje dobrega življenja vedno hkrati tudi omogočanje uživanja dobrega življenja drugim. "V resnici je "slab", kdor meni, da je kaj slabega v uživanju ... Ne le, da "imamo" telo, kot ponavadi pravimo (skoraj vdano v usodo), temveč *smo* telo in brez njegovega zadovoljstva in blagostanja ni dobrega življenja, ki bi kaj veljalo." (4,128) Torej bi bilo neumno prezirati užitkarske zmožnosti telesa ali se jih sramovati (navsezadnje smo si ljudje izmislili erotiko, atletiko, gastronomijo). Zakaj se je (se še!) nenehno pojavljal tudi strah pred ugodjem (celi sistemi prepovedi in zapovedi, tabuji, omejitve ...)? Kakšne "nevarnosti" spremljajo ugodje, zakaj je pred njim treba tudi svariti ali si celo izmišljati razne "varnostne ukrepe"?

2. Skupinsko delo

Zastavimo vprašanje: K čemu se bolj nagibate: da uživanje bolj razvija ali bolj ubija našo človeškost? Glede na odgovore formiramo skupine (ali pa kandidate enostavno razdelimo v skupine in jim določimo naloge ne glede na njihova osebna stališča). Eni bodo hedonizem zagovarjali in razvili nekaj argumentov, s katerimi bodo utemeljili svoje stališče, drugi pa

bodo nastopali "puritansko" in bodo iskali argumente za spodbijanje hedonistične pozicije. Damo navodilo, naj v skupinah najprej preberejo teze in do njih individualno zavzamejo stališča in si jih zabeležijo. Šele nato naj se o njih pogovorijo in skupno oblikujejo argumente. Določijo poročevalca, ki bo le-te posredoval v plenarnem delu. Čas omejimo na 20 – 30 minut.

Teze za razpravo:

Skupina A

- Pojem "človeško življenje" vključuje tudi pojem "ugodje".
- Težnja za ugodjem dela človeka bolj človeškega.
- Veselje do življenja pogojujejo užitki.
- Izraba užitkov, ki nam jih nudi življenje, ne vodi nujno v zlorabo.
- V naši družbi preveč svarijo pred užitki.

Skupina B

- Pojem "človeško življenje" ne vključuje tudi pojma "ugodje".
- Težnja za ugodjem dela človeka živalskega.
- Veselja do življenja ne pogojujejo užitki.
- Izraba užitkov, ki nam jih nudi življenje, nujno vodi v zlorabo užitkov.
- V naši družbi premalo svarijo pred užitki.

V plenarnem delu soočimo argumente za in proti hedonizmu in izluščimo nekaj skupnih stališč, ki bodo verjetno neka sredina med skrajnim zavzemanjem in skrajnim zavračanjem hedonizma.

(Teze so namerno zastavljene v skrajnostih zato, da bi kandidate vznemirile in silile k temu, da jih ovržejo in relativizirajo. To se je pri moji uri pokazalo pri poročanju skupin: vsaka je namreč menila, da je imela nasprotna skupina lažje delo, da je bilo torej lažje utemeljiti nasprotna stališča.)

Obe skupini sta z lahkoto sprejeli ali ovrgli le prvo tezo. Skupina B je drugo tezo najprej spodbijala: če žival teži za ugodjem (bolj se izogiba neugodju), teži le, dokler potrebe ne zadovolji. Človek ne dela tako, v svojem večinoma prekomernem teženju za užitki torej ni podoben živali. Res pa je, da pretiranem iskanju užitka, v slepem predajanju raznim užitkarskim razvadam, na neki točki izgubi kontrolo, ne zmore več sprejemati racionalne odločitve in postane ne-človeški, "živalski". Ko užitek vlada človeku in ko človek ni več njegov gospodar, je najbrž s človekom nekaj narobe. Ob tretji tezi so si zamislili koncepcijo življenja, ki ji užitek ni pomemben in daje prednost drugim vrednotam, vendar so na koncu ugotovili, da celo asketsko, samaritansko življenje tistim, ki ga živijo, prinaša neke vrste užitka (užitek v odpovedi, v premagovanju strasti, v trpljenju, v altruizmu itd.) Četrto tezo so ublažili za besedo "nujno", strinjali pa so se, da sodobna družba preprosto sili k užitku, vzpodbuja hedonistično življenje in človeka usmerja v zlorabo užitkov: hrana, raznolika zabava, spolnost ... Vedno večja ponudba in nagovarjanje k "užitkom polnemu življenju" pri človeku neprestano širi željo po novih in novih užitkih, dviguje pa tudi prag užitka, se pravi da človek za uživanje potrebuje vedno več sredstev, vzpodbud, dejavnosti in da ne zna (ne more) več uživati, če tega ni. Hlepenje zgolj za užitkom, ne glede na posledice, je zloraba užitka. Enako velja, kadar je užitek sredstvo za beg pred problemi, nalogami, skrbmi. Glede zadnje teze so bila sprva mnenja deljena, eni so menili, da je v družbi, ki k užitku vzpodbuja, normalno, da

pred njim ne svarijo. Prevladalo pa je mnenje, da je v stremljenju za užitek potrebna neka meja in da bi bilo potrebno ljudi (sploh otroke in mladino) na primerne načine svariti oziroma predvsem vzpodbujati, da o svojem ravnanju premišljajo in da se seznanjajo s posledicami. Ne gre za puritanstvo, temveč za obvarovanje pred zlom, v katero se užitek lahko prevesi.

III. Kako to temo obravnavati z otroki?

Doslej je še nihče od prisotnih učiteljev z otroki ni obravnaval, so pa eni zatrdili, da bodo to kmalu storili. Na šolah so sicer občasno razne kampanje proti alkoholu in drogam, vendar so pogosto zasnovane preveč propagandistično in pri otrocih sprožijo prej radovednost kot razmišljanje. Pomembno je, da bi otroke k premišljevanju o užitku in zlorabah užitka vzpodbudili prej, preden se s tem srečajo, zato je smiselno to temo obravnavati že na nižji stopnji. Seveda je primerna tudi za višjo, pomembno je le, kako obravnavo zastaviti. Če bo izzvenela propagandistično, bo otroke odbila. Zastavljena mora biti kot problem (in če kaj, to je problem dozorevajočih otrok), ki terja premislek, razsojanje, vrednotenje in tudi odločitve. Učiteljem smo svetovali v branje *F. Savaterja: Etika za Amadorja*, poglavje *Kako prijetno!*

Literatura:

Epikur: Maksime, FNM 4/1995, Republiški izpitni center, Ljubljana

McIntyre Alasdair: *Kratka zgodovina etike*, 1993, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana

Mill J. S.: *Kaj je utilitarizem?*, FNM 4/1995, Republiški izpitni center, Ljubljana

Savater Fernando: *Etika za Amadorja*, 1998, Cankarjeva založba, Ljubljana

Signer Monika: *Abiturwissen praktische Philosophie — Etik: Grundpositionen der normativen Etik*, 1999, Klett, Stuttgart

Sruk Vlado: *Morala in etika*, 1986, Cankarjeva založba, Ljubljana

Vorlander Karl: Zgodovina filozofije I, 1968, Slovenska matica, Ljubljana